

Lucie Olivová, Čínské vypravěčství

Čínské vypravěčství (*quyi* 曲艺, *shuochang* 说唱 nebo *shuoshu* 说书) je vytříbený druh ústní slovesnosti: profesionální jevištní umění mnoha regionálních variant a s tisíciletou historií, které – nejen v Číně, ale i dalších oblastech východní Asie - přežilo do dnešních dob, zatímco evropské obdoby v podstatě vymizely. Na rozdíl od homérských eposů a severských ság se čínské vypravěčství zformovalo na pozadí již zralého a bohatého písemnictví, za urbanizačního rozkvětu v době songské 宋 (960-1279). Z dob mnohem starších, počínaje Hany 漢, existují indicie o žánrech, které měly k vypravěčství velmi blízko, např. soukromé i veřejné vyprávění krátkých příběhů či anekdot, ale jak přesně došlo k profesionalizaci takových zábav, je stále předmětem dohadů. Rozhodně k jeho rozvoji zásadně přispěly lidové výklady sůter a podobenství, jež ústně šířili buddhističtí mnichové ve středověku. Dokladem jsou četné příběhy na náměty náboženské, ale i světské (tzv. *bianwen* 變文), které se zachovaly mezi dunhuangskými 敦煌 texty. Jsou psány hovorovým jazykem, srozumitelným na poslech, a užívají smíšený styl, střídající verše a prózu.

Rovněž pro ústní slovesnost, jak ji známe dnes, platí, že je "vyprávěná i zpívaná", což je doslovný význam čínského termínu *shuochang*. Záleží však na regionální vypravěčské variantě (útvary), zda převládají verše nebo prozaické vyprávění. Těchto útvarů se po celé Číně, včetně vypravěčství nehanských národností, předvádí na tři sta. Některé útvary jsou založeny na mluveném, či spíše deklamovaném slově (například yangzhouské *pinghua* 扬州评话); v jiných (například suzhouské *tanci* 苏州弹词) převládají verše, zpívané s hudebním doprovodem (loutny *pipa* 琵琶, trojstrunky *san-sien* 三线 aj.), veršované pasáže tedy představují samostatné písňové formy s rozličnými melodiemi. V dalších útvarech (například shandongské *kuaishu* 山东快书) se verše nezpívají, nýbrž se za doprovodu bicího nástroje (klapaček *zhuban* 竹板) recitují. Verš mívá sedm slabik, jak je pravidlem v klasické poesii.

Vypravěči jsou školení profesionálové, většinou z lidových vrstev, někdy to mohli být i příslušníci vyšších vrstev - deklasovaní vzdělanci. Je doloženo, že za dynastie Yuan 元, v době rozkvětu měst, psali vzdělanci, sdružení v období našich cechů, na zakázku vypravěčské i divadelní skladby. Každý vypravěč je úzce specializovaný na ten který vypravěčský cyklus. Jednotlivé příběhy cyklu bývají velice dlouhé, vystačí na dvě tři hodiny. Vypravěč musí text dokonale znát z paměti, kromě toho musí umět recitovat verše, zpívat a ovládat určité prvky hereckého projevu. Samozřejmě předvádí i nejrůznější jazykolamy a hlasové imitace (ptačího zpěvu, střelby a jiných zvuků). Těmto znalostem se učí od dětství. Výuka byla a je předávána ústně, neboť jen tím způsobem získává žák současně poučení o přednesu, prokládaném stereotypními vypravěčskými obraty (*taoyu* 套语), o mimice a gestech. Proto nebyl důvod texty zapisovat a písemný materiál, který se sporadicky dochoval, ať již jde o tvorbu či dodatečný zápis, jsou stručné příručky s hlavními body příběhu a poznámkami

k provedení (*huaben* 话本, *diben* 底本, *jiaoben* 校本). Teprve od padesátých let 20. století bylo vynaloženo nemalé úsilí texty podchytit, písemně či zvukově, a některé vyšly tiskem. Výjimku tvoří skupina tzv. posvátných (též drahocenných) svitků, čínsky *baojuan* 宝卷. Tyto příběhy čerpaly náměty z lidových výkladů buddhistických nebo taoistických písemností; pokud byl jejich námět světský, měl silné moralistní vyznění. Hrdiny byli světci anebo obyčejní lidé, nejčastěji ženy, vystavení krutému zacházení nebo stížení krutým osudem, nakonec však vždy zvítězila ctnost nad zkažeností a dobro nad zlem. Posvátné svitky jsou doloženy již za Songů, ve velké oblibě byly v druhé polovině 19. století, kdy vycházely běžně tiskem a ze kdy se jich mnoho zachovalo.

Obecně vzato bývají skladby ústní slovesnosti založeny na tradičním příběhu literárním či folklórním, v různé míře nově prezentovaném. Jsou převážně epického charakteru, čímž se odlišovaly od lyrických lidových písní, například dobrodružné příběhy z Romance tří říší (*Sanguo yanyi* 三国演义), z Příběhů od jezerního břehu (*Shuihu zhuan* 水浒传), nebo nověji z partyzánských bojů za války s Japonskem. Méně často šlo o vlastní skladby vypravěčů, čerpající i z jejich současnosti, které se ovšem dále tradovaly a přetvářely. Co se kompozice příběhů týče, skládají se z prologu a vlastního příběhu, který postupně graduje a vrcholí na švech kapitol, kdy bylo nutné vybrat peníze a přilákat posluchačstvo na příští vystoupení. Stavba je pro pobavení posluchačů kontrapunktována napětím a lyrismem, dramatickostí a burleskním humorem. Zaměření na nižší městské vrstvy se odráží ve vědomě lidové tematice: hlavní postavou je městský řemeslník, maloobchodník, dokonce i vyvrženec společnosti; pokud je z vyšších vrstev, např. student, je zlidovělý, líčený z pohledu nižších vrstev. Vzhledem k tomu bývají příběhy pozoruhodně realistické, proniká do nich naturalismus a vulgarismy. Vypravěč kalkuluje se spoluúčastí obecnstva, kterému naoko klade různé otázky (otázky může klást i hrdinům příběhu, o kterých vypravuje) a pro něž děj v odbočkách s humorným nadhledem komentuje.

Specifickým útvarem ústní slovesnosti jsou komické dialogy *xiangsheng* 相声, které se ještě donedávna, počátkem devadesátých let, těšily značné oblibě. Vznikly na severu Číny, vyvinuly se z divadelních situačních dialogů a jako samostatný žánr se běžně předváděly již za dynastie Ming 明. Obsahově stavějí na satíře.

Ústní slovesnost zaujímá významné místo v čínské tradiční literatuře, přestože spadá do jejího neortodoxního, pomíjeného proudu, ležícího do 20. století mimo zájem literární kritiky. Na vypravěčských příbězích a technikách částečně rostla povídka, román a divadelní hry a jsou jimi zřetelně poznamenané. Uchovaly v sobě hlas vypravěče, jenž představuje postavy, komentuje a vysvětluje, moralizuje atd. Skutečnost, že se ve společnosti tradoval stejný příběh v psané i v ústní podobě, tedy současně na poli vysoké i nižší kultury, zůstává zajímavou okolností čínské duchovní tradice.